

Perspektiv på politisk idéhistoria

Redaktörer
Hjalmar Falk
My Klockar Linder
& Petter Tistedt

Södertörns högskola
(Södertörn University)
Biblioteket
SE-141 89 Huddinge

www.sh.se/publications

© Författarna

Omslag: Jonathan Robson
Grafisk form: Per Lindblom & Jonathan Robson

Tryck: E-print, Stockholm 2023

Södertörn Studies in Intellectual and Cultural History 9
Södertörn Academic Studies 93
ISSN 1650-433X
ISBN 978-91-89504-34-9 (tryck)
ISBN 978-91-89504-35-6 (digital)

Biografi som metod för politisk idéhistoria

Erfarenheter från ett forskningsprojekt om

Carl Lindhagen

Josefin Hägglund

I ett ofta upprepat citat varnar den brittiska historikern E.P. Thompson för en historieskrivning där "[o]nly the successful (in the sense of those whose aspirations anticipated subsequent evolution) are remembered" och där "[t]he blind alleys, the lost causes, and the losers themselves are forgotten."¹ Den här texten handlar om hur en biografisk metod kan användas för att nansera och komplicera teleologiska tendenser i politisk historia, genom att sätta ljuset på aktörer som i efterhand har framstått som förlorare eller representanter för återvändsgränder. Jag utgår ifrån mina egna erfarenheter av att skriva biografiskt om riksdagsmannen Carl Lindhagen. Han var i sin samtid knappast någon entydig förlorare, utan en av det tidiga 1900-talets mest välkända politiska personligheter. Han var en centralgestalt i några av tidens mest brännande debatter, inte minst som pionjär för rösträtt för kvinnor. Men i historieskrivningen har Carl Lindhagen ofta skildrats som en ganska udda figur, som något av en utopist som verkade utanför gängse ramar. Jag vill utifrån fallet Carl Lindhagen visa hur en person som kan verka svårplacerad eller svårbegriplig kan

¹ Edward Palmer Thompson: *The making of the English working class* (London, 2013), 12.

utgöra en ingång till i efterhand marginaliserade delar av den politiska historien.

En vanlig och ovanlig politisk aktör

Lindhagen, som föddes 1860 och dog 1946, framstår på vissa sätt som en väldigt konventionell politisk personlighet, en sådan person som brukar bli föremål för biografier. En välutbildad, etablerad man med en lång politisk karriär på hög nivå som ansåg sin egen verksamhet värd att bevara för eftervärlden och därför efterlämnat ett stort personarkiv. Han var jurist och från 1903 till 1930 borgmästare i Stockholm (vilket då var en chefsdomartjänst), ledamot i stadsfullmäktige i samma stad från 1903 fram till 1942 (med undantag för 1909), och riksdagsman från 1897 fram till att han motvilligt fick lämna sin plats 1940 (också där dock med ett års uppehåll, 1918–1919).

Fastän Lindhagen alltså framstår som en på många sätt konventionell politiker i det tidiga 1900-talet, så har som konstaterades inledningsvis mycket av hans eftermäle handlat om att han var en lite udda person, på olika sätt. En aspekt som lyfts fram som ovanlig, men typisk för en viss tid, är hans många olika partitillhörigheter.² Som ny riksdagsman gick han in i liberala Folkpartiet, följde med in i det sammanslagna Liberala samlingspartiet år 1900, stod ett par år som liberal vilde innan han gick med i Socialdemokratiska Arbetarepartiet (SAP) 1909. När det socialdemokratiska partiet splittrades 1917 fanns Lindhagen bland dem som lämnade SAP och bildade Socialdemokratiska vänsterpartiet (SSV). Då SSV blev Sveriges kommunistiska parti år 1921 uteslöts Lindhagen ur partiet han själv varit med och bildat. Han återgick så småningom till Socialdemokraterna där han stannade resten av sin tid i politiken.

² Se till exempel Bernt Schiller: "Carl A Lindhagen" i *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10583>, läst 27/2 2023; Sverker Sörlin: *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* (Stockholm, 1988), 236.

Trots denna vindlande resa genom partiorganisationerna på vänsterkanten så hävdade Lindhagen själv att han i stort sett hade samma idépolitiska utgångspunkter från början till slutet av sin karriär. Från inträdet i Socialdemokraterna talade Lindhagen själv om dem som ”humanism”, ett begrepp som för Lindhagen hade en specifik betydelse. Han beskrev det som en kombination av liberalismens strävan efter frihet med socialismens kamp för materiell jämlikhet, kompletterat med en ny, etisk komponent som saknades i de två föregående riktningarna. En slogan som Lindhagen ofta använde för att sammanfatta humanismens innebörd var ”bröd, frihet och självansvar”.³ Under åren samlade Lindhagen på sig en arsenal av texter och citat som uttryckte vad han såg som ”humanismens” anda. De kunde hämtas alltifrån Erik Gustaf Geijer och Axel Oxenstierna, till Konfucius och Lao-Tse.

Också Lindhagens mer konkreta politiska arbete har förvånat, både på grund av dess omfattning och intensitet och vilka frågor Lindhagen valde att engagera sig i.⁴ Under sin tid i riksdagen skrev han ett tusental motioner i en stor spännvidd ämnen. De kunde handla om införandet av republik, en reformerad renbeteslagstiftning, nyttan med fullkornsmjöl eller införandet av ett världsspråk och ett världsparlament. Hans oerhörda produktivitet gjorde att han blev känd som ”riksdagens störste arbetsgivare”.⁵ Tidigt i sin

³ Se till exempel Carl Lindhagen: *Drömmar och stridslinjer III* (Stockholm, 1910), 353–354.

⁴ Till exempel har ekonomhistorikern Torbjörn Lundqvist konstaterat att Lindhagen troligtvis innehar ”svenska rekordet i motionsskrivande”. I samma uppsats har han försökt förklara hur Lindhagen i dessa motioner lyckades kombinera vad han (med begrepp lånade från Lindhagen) kallar både ”idealpolitik” och ”realpolitik”, i Torbjörn Lundqvist: *Industrialismens kritiker. Utopism, ämbetsmännaideal och samvettpolitik i Carl Lindhagens ideologi* (Uppsala, 1995), 6.

⁵ Epitetet har sitt ursprung i en riksdagsdebatt år 1907 i första kammaren om en motion Lindhagen väckt om lantarbetarnas levnadsförhållanden. Ledamoten Pontus Fahlbeck kallade där Lindhagen för ”Riksdagens störste enskilde arbetsgivare, icke blott för mängden af motioner utan framför allt för deras brist på saklig motivering”, protokoll nr 50 i *Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1907. Första kammaren. Band 4. Nr 46–56*, 10. Samma år väckte Lindhagen ytterligare 34 motioner. För en senare användning se t.ex.

riksdagstid motionerade han i två frågor som skulle följa honom under många år. Den första var den så kallade jordfrågan, det vill säga frågan om ägande och brukande av jord. Mitt under en period av intensiv industrialisering kämpade Lindhagen för småbruket, särskilt det norrländska som höll på att konkurreras ut av den expanderande trävaruindustrin. Den andra frågan var rösträtt för kvinnor. 1902 väckte Lindhagen en symboliskt viktig motion om att ge kvinnor rösträtt till andra kammaren och genom åren skulle han fortsätta att agera som ett slags särskild talesperson i riksdagen för kvinnors intressen, dels i rösträttsfrågor men också i andra frågor till exempel den symboliskt viktiga frågan om ett förbud mot nattarbete för kvinnor.

Den som tidigare skrivit mest ambitiöst och utförligt om Carl Lindhagen är Sverker Sörlin, som i mitten av 80-talet hade planer på att skriva sin avhandling i form av en biografi om Lindhagen.⁶ Avhandlingen blev till sist den idag klassiska *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* (1988), där Carl Lindhagen inte är ensam huvudperson men dock får ta stor plats. Sörlin gör en stor poäng av Lindhagens svårbestämda organisatoriska och ideologiska tillhörighet. Han beskriver Lindhagen som ”i opposition inte bara mot socialdemokratins huvudfära, utan mot de flesta partier och ideologier.”⁷ För att förstå Lindhagen föreslår Sörlin att man ska se honom som en del av en ”egentligen tidlös strömning av civilisationskritik med nedslag hos utopister som More och Fourier, hos Rousseau, hos romantiska tänkare och hos 1800-talseteter som Ruskin och Morris”.⁸ Sörlin kopplar ihop denna särskilda, civilisationskritiska idépolitiska position med Lindhagens ständiga partibyten. Den ”saknade eget parti”, och kunde bara få en

Ture Nerman, Ellen Hagen & Birger Nerman: *Tre vänner om Carl Lindhagen* (Stockholm, 1961), 9.

⁶ Sverker Sörlin: ”Späd barndom – mogen vetenskap? Kontinuitet och kausalitet i den intellektuella biografien” i Ronny Ambjörnsson, Pär Ringby & Sune Åkerman (red.): *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre* (Stockholm, 1997), 231.

⁷ Sörlin: *Framtidslandet*, 248.

⁸ *Ibid.*, 250.

tillfällig hemvist i tidens politiska organisationer – ”[d]et samhällsideal med romantiskt-utopiska förtecken som föresvävade Lindhagen och hans likasinnade skymtade blott som en och samma tillfälligt uppdykande vålnad i frisinnet, i socialismen, i den snabbt sönderfallande vänstersocialismen.”⁹

Sörlins analys i avhandlingen *Framtidslandet* av Lindhagen som ”bolagskritiker” och företrädare för den radikala opinionen i Norrlandsfrågan var det som gjorde mig nyfiken på Lindhagen till att börja med. Särskilt tyckte jag det var intressant att Lindhagen inte var den enda ”bolagskritikern” som inte gick att sortera in i ett välkänt partimönster. Sörlins mer övergripande fråga i avhandlingen handlar om Norrlandsdebatten som exempel på olika förhållningssätt till moderniseringsprocessen, vilken definieras som ungefär lika med industrialiseringen. Alla vänsterpartierna hade, enligt Sörlin, i huvudsak anammat moderniseringens idéer vilket gjorde att en person som Lindhagen till sist marginaliserades. I Sörlins beskrivning blir Lindhagen ett exempel på den politiska komplexitet som rymdes just i Norrlandsfrågan, det vill säga debatten om hur Norrlands jord och andra naturresurser skulle ägas och brukas. Han beskriver denna debatt som ”en utmaning för den politiska idéhistorien därför att den inte går att analysera med hjälp av de gängse ideologiska och parlamentariska mönstren”.¹⁰ I en period då ”en modern partibild [var] under framväxt” och ”[p]arti och ideologi knöts närmare varandra” var det enligt Sörlin utmärkande för många av Norrlandsfrågans aktörer att ”deras hållningar sällan överensstämde med de nya, allt fastare gränserna i politiken”.¹¹ Sörlin tolkar detta som ett resultat av Norrlandsfrågans komplexitet och storlek, och att den just kunde tolkas som en fråga som handlade om modernisering.

Mycket av Lindhagens politikergärning förvånade även mig till att börja med, men med tiden grodde vissa frågor alltmer. Vad var det som framstod som udda i Lindhagens egen tid och vad ser mest märkligt ut i efterhand? Vad var det som gjorde att han

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid., 18–19.

¹¹ Ibid.

kände sig hemma i alla de olika vänsterpartierna? Och vad var det som förde honom till vänsterfalangen av nästan alla partier han gick med i, fastän han hävdade att hans åsikter förblev desamma? Den här typen av frågor har följt med mig när jag har läst vad tidigare forskning skrivit om Lindhagen och också väckt ytterligare frågor om hur politik under Lindhagens tid har studerats. Min slutsats har blivit att flera av de aspekter som i tidigare forskning beskrivits som udda eller svärbegripliga hos Lindhagen har bedömts vara det just eftersom de inte pekar framåt mot ett sätt att göra och förstå politik som vi känner igen idag. Genom att ta Lindhagens egna problembeskrivningar på allvar så går det att både få syn på kontinuiteter bakåt i tiden som lätt försvinner om man fokuserar på framväxten av nya idéer och fenomen, och på idéer om framtidens samhälle och politik som ser annorlunda ut än hur denna framtid till sist gestaltade sig. Jag kommer återkomma till ett par konkreta exempel på detta, men först något om hur biografins teori och metod har diskuterats de senaste decennierna.

Biografins möjligheter

Mitt sätt att förstå biografi som genre och metod har formats av de senaste decenniernas livaktiga teoretiska och metodologiska debatt om biografins former och möjligheter. Att biografi kan vara mer än en historia om hur stora män formade världen får väl sägas vara väletablerat idag. En av de möjligheter som ligger i den biografiska formen som många forskare lyft fram är möjligheten till syntetisering och överskridande av etablerade gränser. Ludmilla Jordanova har till exempel uttryckt det som att biografins form kan ”cut across arbitrary divisions between historical fields and approaches” och därmed till och med utgöra en slags ”*histoire totale*”, om än i begränsad skala.¹² I antologin *Living political biography: Narrating 20th century political lives* (2012) lyfter redaktörerna Ann-Christina Knudsen och Karen Gram-Skjoldager mer

¹² Ludmilla Jordanova: *History in practice* (London, 2006), 46.

specifikt fram biografins möjlighet att överskrida så kallad ”metodologisk nationalism” och utmana de nationella gränser som särskilt politisk historia ofta håller sig inom.¹³

Även om biografi idag både diskuteras och används av många historiker och idéhistoriker så brukar det ofta konstateras i dessa diskussioner att den akademiska biografien är en ifrågasatt typ av historisk studie. Det är till exempel en utgångspunkt i två antologier som har utgjort viktiga avstamp för den svenska biografidebatten: *Att skriva livet* som kom ut 1997, redigerad av Sune Åkerman, Ronny Ambjörnsson och Pär Ringby, och *Med livet som insats* från 2007, redigerad av Henrik Rosengren och Johan Östling.¹⁴ Båda antologierna utgår från att biografien särskilt under 1960- och 70-talet varit en undanskuffad lågstatusgenre i historieämnet, då betydelsen av individens plats i historien har utmanats av strukturella, samhällsvetenskapligt inspirerade perspektiv.¹⁵ Biografins låga status gjorde att den mer sällan användes av yngre akademiker i karriären, utan, som Rosengren och Östling uttrycker det, sågs som ”en genre som man kunde syssla med på äldre dar, när professuren redan var vunnen och man ville ägna sig åt något mer lättsamt”.¹⁶ Bedömningen av hur ställningen för biografien har sett ut bland historiska ämnen i stort skiljer sig något åt mellan antologierna. Lundahistorikerna som redigerat *Med livet som insats* talar om en återkomst för biografien som vetenskaplig, *humanistisk* genre, men i *Att skriva livet* konstaterar redaktörerna (som kommer från historia, idéhistoria och litteraturvetenskap) att biografigenren ”aldrig egentligen varit riktigt ifrågasatt” inom ämnet *idéhistoria*, även om biografigenren även inom detta ämne ”prövats från delvis nya utgångspunkter under

¹³ Ann-Christina Knudsen & Karen Gram-Skjoldager (red.): *Living political biography. Narrating 20th century european lives* (Aarhus, 2012), 13–30.

¹⁴ Ambjörnsson et al. (red.): *Att skriva människan*; Henrik Rosengren & Johan Östling (red.): *Med livet som insats. Biografien som humanistisk genre* (Lund, 2007).

¹⁵ Rosengren och Östling hävdar drastiskt i sin introduktion till *Med livet som insats* att biografien varit satt i ”vetenskaplig karantän” under hela efterkrigstiden fram till 1990-talet, se Rosengren & Östling: *Med livet som insats*, 7.

¹⁶ Rosengren & Östling: *Med livet som insats*, 10.

senare år”.¹⁷ En sådan utgångspunkt som redaktörerna tar upp är bland annat att ifrågasätta den ensamme, stora tänkaren genom att rikta fokus mot tänkandets kollektiva karaktär, till exempel med hjälp av Ludwik Flecks begrepp ”tankekollektiv”.¹⁸

Även om biografins låga status har blivit lite av en kliché i diskussionen om biografi, så stämmer det att biografien fortfarande kan uppfattas som en kontroversiell, eller oakademisk typ av studie. En av förklaringarna till att biografien fortfarande ibland har svårt att hitta hem i akademien är att den mer sällan går i dialog med annan forskning. Detta har antagligen flera anledningar. En kan vara att biografiskrivande historiker ofta har utgått från ett intresse för en enskild person snarare än vissa frågeställningar, vilket gör att den personens liv har fått styra studiens riktning. En kan vara den uppenbara svårigheten att dra generella slutsatser utifrån det enskilda fallet. En enskild individ kan naturligtvis inte utgöra grund för stora generaliserande resonemang, men kan bidra på andra sätt med komplicerande perspektiv och allra minst, som Ingmar Lundkvist uttryckt det, användas som ”korrektiv till alltför långt gångna generaliseringar, förenklingar och stiliseringar” och ge en ”fördjupad förståelse av det förflutna”.¹⁹ Intressanta försök att skapa analytiska bryggor mellan individen och större strukturer har gjorts inom feministisk och genusteoretiskt inspirerad forskning. Kirsti Niskanens banbrytande biografi om nationalekonomen Karin Kock och hennes ”karriär i männens värld” är ett konkret exempel på detta.²⁰ Niskanen beskriver själv sin studie som ”en problemorienterad studie” som ”använder delar av Kocks liv för att undersöka den könade karaktären av de professionella och andra offentliga sammanhang som hon medverkade i”.²¹ Ett annat lite senare exempel är antologin *Par i vetenskap och politik* som utgår från ett antal äkta par, i stället för

¹⁷ Ambjörnsson et al. (red.): *Att skriva livet*, 12.

¹⁸ *Ibid.*, 11.

¹⁹ Ingmar Lundkvist: ”Med tematik som berör”, i Rosengren & Östling (red.): *Med livet som insats*, 93.

²⁰ Kirsti Niskanen: *Karriär i männens värld. Nationalekonomen och feministen Karin Kock* (Stockholm, 2007).

²¹ *Ibid.*, 206.

enskilda individer.²² Redaktörerna Annika Berg, Christina Florin och Per Wisselgren lyfter fram att parbiografin sätter ljuset på ett empiriskt fenomen – att många äkta par ”spelade viktiga roller inom svensk politik och vetenskap under 1900-talets första hälft”, men argumenterar också på ett mer teoretiskt plan för hur parbiografin kan överskrida tidigare gränsdragningar mellan olika områden.²³ De uttrycker det som att parperspektivet ”uppmuntrar till att vidga blicken bortom politikens och vetenskapens traditionella manliga och offentliga sfärer samtidigt som det uppmärksammar det privata betydelse för de politiska och vetenskapliga praktikerna”.²⁴

Fler biografier skulle kunna göra liknande poänger riktade till många olika typer av forskningslägen. Den här texten är alltså inte ett försvar för biografin som genre i allmänhet, men en uppmaning att se vilka möjligheter som finns att bidra till många olika forskningslägen genom att använda sig av biografi som ett verktyg. De intressanta frågorna är: vilken kunskap kan man få fram genom biografisk metod som är svår att få fram på annat sätt? Hur kan biografi bidra till ett vidare historievetenskapligt sammanhang? Här vill jag hävda att det i en biografisk metod finns stora möjligheter att bidra till att både komplicera och nyansera förståelsen av historiska fenomen och processer.

Sätt att närma sig Carl Lindhagen

Mitt intresse för Carl Lindhagen har grundats i ett vidare intresse för hur representation, demokrati och politik kunde tänkas och göras under det tidiga 1900-talet. Det är en period som i svensk historia beskrivits som ”demokratins genombrott”, främst symboliserat av den allmänna rösträttens genomförande 1921. Men med ett lite mer vidgat perspektiv så kan man se det som en övergång till ett annan slags uppfattning om vad politik var, ett

²² Annika Berg, Christina Florin & Per Wisselgren (red.): *Par i vetenskap och politik* (Umeå, 2011).

²³ *Ibid.*, 17.

²⁴ *Ibid.*, 18.

genombrott för en folkligt baserad politik, snarare än en politik som var en exklusiv angelägenhet för en elit. Det innebar samtidigt en mängd nya frågor om hur denna representation skulle gå till och i vilka principer den skulle grundas. Genom att följa Lindhagen i spåren blir det uppenbart att denna diskussion rymde många olika nyanser och att det för de historiska aktörerna var långtifrån självklart att det system som infördes, uppbyggt på allmän rösträtt och politiska partier, var det enda sättet att förstå demokrati. Genom att följa Lindhagen genom de olika partiorganisationerna går det att komma åt hur en samtida aktör kunde uppfatta partiernas identitet och innebörden i begrepp som socialism och liberalism. Jag kommer att ge exempel på två områden där en biografisk studie av Lindhagen har kunnat bidra till att nyansera bilden av två processer som stått i fokus för mycket politisk-historisk forskning: de politiska partiernas framväxt och det socialdemokratiska partiets idépolitiska utveckling.

Partiet som problem och praktik

En av de frågor jag har undersökt i min studie handlar om hur man kan förstå Lindhagens många partibyten. Som tidigare nämndes så var Sverker Sörlins beskrivning av Lindhagens udda position i partisystemet en viktig anledning till att jag började intressera mig för Lindhagen över huvud taget. Sörlins iakttagelse är också riktig – många av Norrlandsdebattens deltagare saknade en självklar partitillhörighet. Norrlandsfrågan och frågor om jordägande generellt var föremål för diskussion både mellan och inom partigrupperna och Lindhagen var en av dem som kämpade för att få igenom sin linje i samtliga partier han var medlem i. Men att förklara Lindhagens partibyten med att hans engagemang i jordfrågorna gjorde honom till romantisk civilisationskritiker och utopist, och av den anledningen saknade partipolitisk hemvist, håller inte hela vägen. Som bland andra historikern Nils Edling övertygande har visat antogs det mindre jordbruket runt sekel-

skiftet 1900 av många ha en ljus framtid.²⁵ Småbruket diskuterades bland socialpolitiskt intresserade och jordfrågorna hade under en period en egen avdelning i tidens främsta socialpolitiska publikation *Social tidskrift*. En tro på småbruket var alltså inte i sig en utopisk, civilisationskritisk position utan en ganska vanlig uppfattning. Däremot deltog Lindhagen både som liberal och socialdemokrat i komplicerade diskussioner om respektive partis förhållande till den privata äganderätten och till landsbygden.

Den moderniseringsteoretiska tolkningsram Sörlin använder utgör ett exempel på hur för långtgående generaliseringar kan göra både en historisk aktör och dennes samtid mindre begriplig. Genom att förutsätta en utveckling som obönhörligen går mot en ”modern” industriell ekonomi och ett ”modernt” partisystem så försvåras förståelsen för hur tidens aktörer förstod sin egen situation. Sörlin är långtifrån ensam om att ta denna genväg för att beskriva tidens utveckling. Detta gäller även i hur de moderna partiernas tidiga historia har förståtts. Även i skildringar av det tidiga 1900-talets politik som tydligt gör klart att partierna, i den bemärkelse vi förstår dem idag, knappast fanns förrän några år in på 1900-talet så hamnar lätt fokus på det parti som mest liknar denna typ av partibildning i fokus, Socialdemokraterna.²⁶ Att Socialdemokraterna får agera norm för förståelsen av de andra partierna förstärks av att det socialdemokratiska partiet är den i särklass mest studerade partiorganisationen i svensk historia. Genom att följa Lindhagen går det att få syn på andra perspektiv på partiväsendet än som ett system i vardande.

Snarare än att partisystemet inte kunde hantera den svåra frågan om ”modernisering” ser jag det som att partierna för många, inklusive Lindhagen, helt enkelt inte var den självklara utgångspunkten för politisk identifikation. Det var inte bara personer med ett engagemang i Norrlands jordäggande som saknade en tydlig partitillhörighet. Samma sak skulle kunna sägas om per-

²⁵ Nils Edling: *Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (Stockholm, 1996).

²⁶ Se till exempel Bo Stråth: *Sveriges historia, 1830–1920* (Stockholm, 2012), 185–191.

soner med engagemang i till exempel fredsfrågor eller nykterhetsfrågor. Ett exempel på detta är Lindhagens nära allierade i Liberala samlingspartiet, Edvard Wavrinsky, som 1910 även han lämnade den liberala sidan för att gå in i Socialdemokraterna. Wavrinsky var en framstående person inom IOGT och i freds-rörelsen, men hade inget stort engagemang i jordfrågor. Ett biografiskt angreppssätt gör att det går att få syn på detta medan det så klart blir svårare om man tar de politiska organisationerna själva som utgångspunkt.

Lindhagen, som kom in i riksdagen 1897, hade erfarenhet av ett partisystem som präglades av kortlivade organisationer och valmansföreningar med löslikt koppling till riksdagspartierna. Det parti Lindhagen 1897 gick med i som ny riksdagsman, Folkpartiet, hade bildats bara två år tidigare och skulle gå upp i Liberala samlingspartiet redan år 1900. När han skulle gå in i Socialdemokraterna var partiets annorlunda organisationsform ett av de bekymmer han ventilerade då han frågade vänner och bekanta om råd inför ett eventuellt inträde. Var det möjligt att även i socialdemokratien fortsätta att agera efter eget huvud som riksdagsman? Vid inträdet i socialdemokraterna verkade det som att Lindhagen, dock med begränsad framgång, argumenterat för att få igenom särskilda villkor om att få behålla sin självständiga position, även som socialdemokratisk partimedlem.²⁷ Detta tyder på att Lindhagen uppfattade att den socialdemokratiska organisationen var något annat än det han var van vid, men också att han såg det som möjligt att kunna få bryta mot organisationens normer. Som Björn Meidal har visat så fanns det en historisk kontinuitet i hur Lindhagen kunde framställa sig och förstås som självständig politisk företrädare genom den folktribunroll han på ett symboliskt plan fick ära av föregående generations stora radikala namn, Sven Adolf Hedin.²⁸

²⁷ Sven Ulric Palme: "Det formella steget" i Sven Ulric Palme: *På Karl Staaffs tid* (Stockholm, 1964), 58–72.

²⁸ Björn Meidal: "S.A. Hedin. En rollinnehavare på 1800-talets politiska scen" i Kurt Johannesson, Erik Johannesson, Björn Meidal & Jan Stenkvist (red.):

Genom att följa Lindhagen har jag också kunnat se att de politiska partierna som form också på ett principiellt plan diskuterades som ett politiskt och demokratiskt dilemma utan självklar lösning. I samtliga partier Lindhagen var medlem i deltog han i diskussioner om det politiska partiet som medel för politisk representation. Kanske allra tydligast kommer det till uttryck i Socialdemokratiska vänsterpartiet, där Lindhagen var med om att utforma en särskild partistadga som kallades ”demokratiska grundlagar” som skulle säkerställa att partiet styrdes enligt de demokratiska ideal som partiet ville kämpa för i samhället i stort.²⁹

Marx eller Lindhagen?

En annan fråga jag har försökt svara på i min studie handlar om hur man kan förstå Lindhagens idépolitiska program, ”humanismen”, och dess plats i de olika partiorganisationerna. Här kommer jag att diskutera hur Lindhagens idépolitiska position har förståtts i tidigare forskning om ett av partierna Lindhagen tillhörde, Socialdemokraterna, och hur den kan utgöra en ingång till nya perspektiv på detta partis idévärld. Inom det omfattande forskningsläge som finns om socialdemokratins idépolitiska utveckling har en stor debatt handlat om partiets vägval mellan marxism och revisionism, ibland uttryckt som revolution eller reform eller en strid mellan partiets vänster och höger, och hur detta samspelade med partiets väg till makten.³⁰ Att försöka begripa

Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809–1914 (Stockholm, 1987).

²⁹ Om diskussionen om partidemokrati och demokrati i SSV, se även Jan Bolin: *Parti av ny typ. Skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933* (Stockholm, 2004).

³⁰ Se t.ex. Herbert Tingsten: *Den svenska socialdemokratins idéutveckling I* (Stockholm, 1967); Kjell Östberg: *Byråkrati och reformism. En studie av svensk socialdemokratisk politiska och sociala integrering fram till första världskriget* (Lund, 1990); Birger Simonson: *Socialdemokratien och maktövertagandet. SAP:s politiska strategi 1889–1911* (Göteborg, 1985); Bengt Schüllerqvist: *Från kosackval till kohandel. SAP:s väg till makten (1928–33)* (Stockholm, 1992); Tomas Jonsson: *”Att anpassa sig efter det möjliga”. Utsagningsbegreppet och SAP:s ideologiska förändringar 1911–1944* (Göteborg, 2000).

mig på Lindhagens ”humanism” har också gett en annan ingång i den socialdemokratiska idédebatten än dessa två alternativ.

Ramverket marxism – reformism passar dåligt för att förstå Carl Lindhagen. Detta har även tidigare forskning noterat. I en studie om socialdemokraterna och jordfrågan konstaterar författaren till exempel nästan lite uppgivet: ”Det är ju känt, att Carl Lindhagen inte omfattade en marxistisk ideologi, det är över huvud taget mycket svårt att precisera Carl Lindhagens ideologiska ståndpunkt.”³¹ Samtidigt indikerar den idépolitiskt centrala roll Lindhagen fick inom socialdemokratin att det där fanns flera andra sätt att förstå partiets idépolitiska skiljelinjer än marxism och revisionism. Genom att följa Lindhagen i spåren visar det sig också att definitionen av dessa begrepp, liksom ”höger” och ”vänster”, i sig var föremål mycket debatt bland socialdemokrater.

Att Lindhagens övergång till socialdemokratin inte innebar att han såg sig som omvänd till marxismen framgick i en artikel han publicerade som relativt ny partimedlem med den talande titeln ”Kätterier”.³² Här argumenterade Lindhagen för att partiet borde släppa på fasthållandet vid historiematerialism och klasskamp som socialismens ankare. I stället borde de ta tillvara på de etiska grunder som både socialismen och upplysningstidens liberalism vilade på och skapa en syntes som Lindhagen kallade ”humanism”. Denna artikel fick ett intresserat och ganska välvilligt svar från Ernst Wigforss, då en snart trettioårig språkvetare från Halmstad med bakgrund i Lunds radikala studentförening Den Yngre Gubben, D.Y.G. Även om Wigforss inte hade samma ställning som ideologisk auktoritet i partiet som han senare skulle få så hade han börjat göra sig ett namn som socialistisk intellektuell, bland annat med en skrift med titeln *Materialistisk historieuppfattning och klasskamp* (1908).³³ Fastän Wigforss inte delade Lindhagens definition av historiematerialism och klasskamp så ansåg

³¹ Lars Björlin: ”Jordfrågan i svensk arbetarrörelse 1890–1920” i *Arbetarrörelsens årsbok 1974* (Stockholm, 1974), 60.

³² Carl Lindhagen: ”Kätterier” i *Tiden* 2:1 (1910,) 6–22.

³³ Ernst Wigforss: *Materialistisk historieuppfattning och klasskamp* (Malmö, 1908).

han att frågorna han väckt i sin text om hur förhållandet mellan materiella och idéella faktorer kunde förstås utifrån en marxistisk synvinkel var både intressanta och relevanta och utvecklade detta i ett svar i två delar med titeln ”Socialism och moral”.³⁴

Lindhagen skulle fortsätta att skapa debatt om innebörden i begrepp som marxism och historiematerialism. Att han var före detta liberal och icke-marxist innebar inte att han sågs som ideologisk irrelevant inom socialdemokratin, tvärtom fick han snabbt status som en viktig men också omstridd idépolitisk auktoritet. Ett exempel på detta var det inflytande han fick vid revideringen av partiprogrammet 1911. Som ny partimedlem med stark profil i jordbruksfrågor fick Lindhagen i uppdrag att leda arbetet med att omformulera och utöka partiprogrammets del om jordbrukspolitik. Jordbruksfrågorna hade diskuterats intensivt i flera år inom det socialdemokratiska partiet och det fanns en stark uppslutning kring att programmet behövde stärkas, men som hos alla de europeiska socialistpartierna hade också det svenska partiet ett komplicerat förhållande till jordbrukarna. Inte minst orsakade frågan om småbruket huvudbry. Kunde industriarbetarna och småbrukarna göra gemensam sak, även om småbrukarna tekniskt sett tillhörde kapitalägarna? Hade småbruket över huvud taget en framtid, eller var det dömt att gå under då jordbruket liksom alla andra sektorer i samhället förväntades gå mot stordrift?³⁵ Intresset för att ta sig an jordbruksfrågorna hade också en mer akut orsak, nämligen den förestående rösträttsreformen som förväntades ge många nya väljare som på olika sätt var sysselsatta i de agrara näringarna.

Bland historiker har programrevisionen givits en tung betydelse i den omfattande diskussion som förts om socialdemokraternas utveckling från ett marxistiskt till reformistiskt parti.³⁶

³⁴ Ernst Wigforss: ”Socialism och moral I” i *Tiden* 2:4 (1910), 97–106; Ernst Wigforss: ”Socialism och moral II” i *Tiden* 2:5 (1910), 132–143.

³⁵ Aad Blok (red.): *Urban radicals, rural allies. Social democracy and the agrarian issue, 1870–1914* (New York, 2002).

³⁶ Se t.ex. Francis Sejersted: *Socialdemokratins tidsålder: Sverige och Norge under 1900-talet* (Nora, 2005), 143–147 och Tomas Jonsson: ”Att anpassa sig efter det möjliga”, kapitel 3.

Herbert Tingsten, vars klassiska studie från 1940-talet om socialdemokratins idéutveckling har bildat utgångspunkt för mycket av debatten, tillskriver revisionen stor betydelse för socialdemokratins idépolitiska utveckling.³⁷ Han beskriver det i drastiska termer som att programrevisionen innebar att partiet ”utan debatt, till synes utan reflexion, under allmänt framhållande av sin marx-trohet, slopade [...] en uppfattning som var grundläggande för marxismen och som tidigare behärskat svensk socialistisk debatt.”³⁸ Att partiet beslutat sig för att acceptera det lilla jordägan- det inom jordbruket var en omkastning som var i princip ”lika märklig, som om partiet beslutat motverka koncentrations- tendenserna inom industrin och förklarat sig vilja stödja små före- tag och hantverk”, menade Tingsten.³⁹

Att en före detta liberal påverkar arbetarepartiet att stryka marxismen ur partiprogrammet låter kanske inte så konstigt. Det jag inte förstod var hur detta hängde ihop med Lindhagens egen tydliga identifiering till vänster i partiet. Som tidigare nämndes så ställde sig Lindhagen snart formellt till vänster i sitt nya parti genom att ingå i Socialdemokratiska vänsterföreningen 1912, och några år senare genom att helt utträda ur SAP och grunda det nya Socialdemokratiska vänsterpartiet. Han fick också snabbt status som en av ”partivänstern” eller ”partiminoritetens” främsta ideo- loger. Ett exempel på det är den kritiska pamflett som den ledande socialdemokratiska debattören Arthur Engberg gav ut 1916 med titeln *Marx eller Lindhagen?* där Engberg kritiserade partioppo- sitionen (som själva definierade sig som partiets vänster) för att följa Lindhagens ”liberaliserande utopism” snarare än den ren-

³⁷ Tingsten: *Den svenska socialdemokratins idéutveckling*.

³⁸ Ibid., 200. Tingsten har dock inte stått oemotsagd. Huruvida man har bedömt ifall programrevisionen innebar en nyorientering har berott på dels hur man har karaktäriserat ”marxism” och dels hur man har tolkat vad som egentligen var partiets ideologiska grund. Att Lindhagens inflytande över hur programmet utformades blev betydande, om än inte totalt, har dock blivit slutsatsen för de flesta forskare. För en utförlig översikt över forskningen om socialdemokratins och jordfrågan, se Ingrid Millbourn: ”SAP:s jordbruks- politik 1890–1920: Centraliseringens och rationalitetens principer” i *Scandia* 62:1 (1996), 55–96.

³⁹ Tingsten: *Den svenska socialdemokratins idéutveckling*, 203.

lärika marxism som Engberg menade att partiordföranden Hjalmar Branting stod för.⁴⁰

Ivar Vennerström invände mot Engbergs analys i *Vad vill den socialdemokratiska vänstern?*, publicerad på ungdomsförbundets förlag Fram.⁴¹ Han menade att den socialdemokratiska ”vänstern” också i viktiga delar stödde sig på Marx. Skillnaden mellan ”vänsterns” och ”högerens” Marxtolkningar var att ”den socialdemokratiska högerens marxism har till övermått från Marx lånat *utvecklingens* princip men i hög grad uteslutit *viljans* princip.”⁴² ”Vänstern” utgick i stället från det Marx sagt om att arbetarklassens befrielse ska vara dess eget verk. Detta kunde sammanfattas:

Den socialdemokratiska högern vill att socialdemokratien skall vänta och låta sig ledas av ’utvecklingen’. Den socialdemokratiska vänstern vill att socialdemokratien skall spänna sin självständiga proletäriska vilja och i någon mån söka leda själv.⁴³

Jag hade förväntat mig att höger och vänster skulle struktureras mer kring ekonomiska frågor och att vänster respektive höger inom socialdemokratien borde motsvaras av ett fasthållande vid Karl Marx eller revisionism à la Eduard Bernstein. När man följer Lindhagen blir det dock snart tydligt att det i alla fall inte var så varken Lindhagen eller många andra partimedlemmar uppfattade det. Att stå till vänster verkade för personer som Vennerström och Lindhagen snarare handla om att agera konsekvent för sina ideal, inte minst i författnings- och demokratifrågorna, än att arbeta konsekvent för ekonomisk socialisering eller klasskamp och mobilisering av industriarbetarna. Att Lindhagen utan att förankra i partigruppen motionerade om republik orsakade långt större konflikter än hans åsikter om äganderätt för småbrukare och bi-drog också mer direkt till att Lindhagen och några av hans parti-

⁴⁰ Arthur Engberg: *Marx eller Lindhagen? En stridsskrift mot den liberaliserande utopismen inom socialdemokratien* (Stockholm, 1916).

⁴¹ Ivar Vennerström: *Vad vill den socialdemokratiska vänstern?* (Stockholm, 1916).

⁴² *Ibid.*, 18.

⁴³ *Ibid.*, 17.

kamrater lämnade Socialdemokraterna 1917 och bildade det nya parti som skulle stå till vänster om partiet de lämnat.

Lindhagens position inom socialdemokratin visar att frågan om hur ”vänster” och ”höger” skulle definieras i sig var föremål för debatt – som bland annat Engbergs tidigare nämnda stridskrift visar. Lindhagens roll i den socialdemokratiska idédebatten är en indikation på att den svenska arbetarrörelsen, snarare än att ha valt mellan två väldefinierade förhållningssätt till Marx, i stället utgjordes av en mycket bredare radikal idémiljö. Här var Marx visserligen viktig som symbol, men också föremål för vitt skilda tolkningar.

Jag tror att en del av förklaringen till mina egna och en del av tidigare forsknings antaganden som i sin tur strukturerat tolkningar om Lindhagen ligger i den förändring av politiken och uppfattningen om politiska konfliktlinjer som skedde i början av 1920-talet efter rösträttens genomförande. När Lindhagen steg in i politiken sågs socialdemokrater och liberaler som en del av vänstern, som hölls ihop av den gemensamma viljan till en rösträttsreform. Efter att koalitionsregeringen med socialdemokrater och liberaler fört rösträttsreformen i hamn i början av 1920-talet splittrades samarbetet. Nu ersattes indelningen i höger och vänster allt oftare med en indelning i borgerliga och socialister, med liberalerna och högern på samma sida. Samtidigt bildade det sovjetiska Ryssland och den nybildade Kommunistinternationalen en ny referenspunkt till vänster. Den här förändringen innebar också en tyngdpunktsförskjutning generellt från författningsfrågor till det sociala och ekonomiska området. Socialdemokraterna såg det visserligen inte som att den politiska demokratin var färdig, man fortsatte att motionera om republik och enkammarriksdag, men som Anna Friberg har formulerat det så började man alltmer formulera mål om en ”demokrati bortom politiken”, i form av ekonomisk eller industriell demokrati.⁴⁴ Att Lindhagen förlorade sin position i det politiska rampljuset någon gång kring

⁴⁴ Anna Friberg: *Demokrati bortom politiken. En begreppshistorisk analys av demokratibegreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939* (Stockholm, 2013).

skiftet mellan 1910- och 20-tal har säkert delvis att göra med naturliga orsaker som ålder och generationsskifte, men det är också en indikator på att de frågor där Lindhagen gjort sig till framträdande talesperson inte längre stod i politikens centrum. Lindhagen fortsatte att motionera ihärdigt om en reform av vad han såg som ett parlamentariskt system i kris och om bättre villkor för småbrukarna, vars framtid nu började se mörkare ut.

Slutord

Jag har här argumenterat för biografins möjligheter att ge nya perspektiv på politiska praktiker och idéer utifrån exemplet Carl Lindhagen. Jag intresserade mig för Lindhagen just för att han var en aktör som stack ut och inte levde upp till de förväntningar jag hade om hur det tidiga 1900-talets politik såg ut. Jag är övertygad om att det finns många andra aktörer som på ett liknande sätt avviker från det i efterhand förväntade och som skulle kunna bli föremål för intressanta studier som kan bredda och nyansera perspektiven på politisk historia.

Möjligheten att göra liknande poänger är inte avhängig att man lyckas hitta en så pass extrem person som Lindhagen. Även hos personer som verkar agera mer enligt det förväntade så kan det finnas saker att upptäcka som kan förändra bilden av både den personen och sammanhangen den verkade i. Ett exempel på det är historikern Malin Arvidssons pågående forskningsprojekt om den socialdemokratiska politikern Nelly Thüring.⁴⁵ Liksom Lindhagen var Thüring på vissa sätt en pionjär för det politiska system vi känner igen idag: hon var en av de allra första kvinnorna som valdes i riksdagen. Det är också främst som en av de ”fem första” som Thüring har skrivits in i historien. Arvidsson har dock valt att belysa en mindre uppmärksammas aspekt av Thürings gärning, nämligen den centrala roll som hennes teosofiska övertygelse spelade för hennes politiska engagemang. På så sätt kompliceras bilden av en utveckling mot en modern, jämställd och

⁴⁵ Malin Arvidsson [kommande]: *Nelly Thüring. Teosof, feminist, socialist* (Göteborg, 2023).

sekulär politik. Thürings historia är liksom Lindhagens ett exempel på hur biografi kan användas som vägvisare in i sammanhang, både idémässiga och organisatoriska, som präglat tänkandet och görande av politik men som i efterhand framstår som obskyra, svårbegripliga eller som helt enkelt glömts bort.